

## חינוך

### מהו חינוך?

חינוך הוא עיצוב דמותו של האדם.

ילד לא נולד עם ערכים מוחלטים, אלא בונה את דמותו במשך הזמן. הוא קונה ערכים מההורים ומהמורים, שצריכים לדעת איך להקנות לו אותם כדי שיהפכו להיות אצלו 'נכסי צאן ברזל'. אף אדם לא נולד עם ידע - הידע נרכש. כך אף אדם לא נולד רע או טוב - את המידות האלו הוא קולט. אמנם, ישנם דברים האופייניים לאדם כאשר נולד: יכול להיות אדם חם או קר מזג, אבל המזג שלו, איננו הופך אותו לטוב או רע. את מידת הטוב או את הרע, האדם רוכש בעצמו: או על ידי התוכן שהוא לומד, או על ידי התוכן שמלמדים אותו.

בוודאי, כל אחד ואחד רוצה ללמוד רק דברים טובים, אבל לפעמים אדם מדבר והעומד מן הצד קולט את דבריו, והם חודרים לתוכו, בלי שמישהו התכוון לכך מלכתחילה. כך שחינוך איננו תמיד מעשה "ישיר", לפעמים הוא "עקיף".

נאמר: "רָאָה נְתַתִּי לְפָנֶיךָ הַיּוֹם אֶת הַחַיִּים וְאֶת הַטּוֹב וְאֶת הַמְּנוֹת וְאֶת הָרָע" (דברים ל, טו), אם התורה אומרת שהיא נתנה לנו את הטוב ואת הרע, פירושו של דבר שבידינו לקלוט את הטוב, ובידינו לקלוט את הרע. כך גם בידינו לחנך אדם לטוב, ובידינו חס וחלילה לחנך אדם לרע.

## חינוך ישיר וחינוך עקיף

**אם אני רוצה לחנך אדם לערכים ולמצוות - מהי הדרך לעשות את זה?**

כאמור, יש שתי דרכי חינוך: במישרין ובעקיפין. מי שחי על-יד אדם, רואה את הליכותיו, מתרשם מהן וקולט אותן - מתחנך לאורן בצורה עקיפה. על-כן רבותינו זיכרונם לברכה שיבחו לא רק את הלומד, אלא בעיקר את מי ש"יוצק מים": "גדול שמושה יותר מלמודה" (ברכות ז:). ועל-כן מי שמשמש תלמידי חכמים, קולט את דרכם הרבה יותר ממי שלומד מהם. החיים בסביבה של אדם שכל כולו חסד - נוטעים בלב הנמצאים לידו הרגשת חסד, ומכוונים אותם לעשיית חסד - מבלי לדבר על חסד. החיים על יד מתמיד גדול בלימוד תורה, מחנכים אותי גם-כן להתמיד בלימוד - כך שזהו חינוך עקיף, לא ישיר.

בוודאי שישנו חינוך ישיר, כאשר אנחנו משוחחים עם התלמיד, מסבירים לו מהי דרך הטוב, מה עליו לעשות ואיך עליו לעשות זאת - והוא קולט את המסר.

נאמר: "חֲנֹךְ לְנֶעֶר עַל פִּי דַרְכוֹ" (משלי כב, ו) - כמה ביאורים יש למילים - "על-פי דרכו", אבל המובן הראשוני הוא: "בראשית דרכו" (ראה "דעת מקרא", עמ' קס). כל עוד שהילד או הנער עדיין מוכנים לקבל, אז צריך לחנך. כך נסביר גם את המילים: "על-פי החירת" (שמות יד, ט), כאשר עבד היה בורח ממצרים, והיה מגיע ל"פי החירת" - זו הייתה ראשית החירות. כך ש"על-פי" זו הראשית, ההתחלה.

יש מובן נוסף למושג "על-פי דרכו", לפיו צריך גם להכיר את האופי של הילד. ישנן תכונות שאיתם הילד נולד. למשל, האחד ערני והשני איננו ערני, וצריך להשתדל לחנך כל ילד לפי אופיו, ילד ערני יותר - צריך לחנך בצורה אחת, וילד רדום יותר - צריך לחנך בצורה אחרת, כדי שעל שניהם החינוך ישפיע.

מה קורה כששום דבר לא מסתדר, כשהבחור לא מתחנך ב"מישרין" או ב"עקיפין", כלומר, ניגשים לתלמיד או לכל מחונך אחר ומסבירים לו, בצורה עקיפה, או ישירה - והוא לא מקבל!

כלל למדו אותנו חז"ל: "אפילו חרב חדה מונחת על צווארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים" (ברכות י.). "שְׁבַע יְפוֹל צְדִיק וְקָם" (משלי כד, טז) - ועל-כן אסור להתייאש. אתה מחנך ומחנך ומחנך, וסוף ההצלחה עשוי אי-פעם לבוא.

ראינו פעמים רבות: בחורים שלמדו אצלנו בישיבה, דרבנו אותם, טיפלנו בהם, והשקענו בהם הרבה - ולא ראינו הצלחה גדולה, אך ברבות הימים ראינו שכל מה שקיבלו בישיבה - צמח ועלה. על-כן לא צריך להתייאש. חז"ל מספרים על ר' פרידא (עירובין נד:), שלימד תלמיד ארבע מאות פעם, וחזר אחר-כך ללמד אותו עוד ארבע מאות פעם - בגלל שלא התייאש ממנו.

## חינוך לתפילה

הרב קוק, בספר "מידות הראי"ה" (ערך רצון, א), אומר שעיקר החינוך הוא לפתח אצל האדם את כוח הרצון. איך עושים את זה? למשל איך גורמים למישהו לרצות לקום לתפילה?

אין לזה תרופה מדויקת. אי-אפשר לומר: "אם תעשה כך או אחרת - תעורר את הרצון אצל התלמיד". זה עניין אישי ואצל כל אחד ואחד יש לפעול בדרך אחרת.

אומר מרן הרב חרל"פ (מי מרום-ב, עמ' ריח): סוד הבחירה זהו הרצון. ועל-כן, כיון שהאדם בעל בחירה חופשית, כדי לעורר אותו שלא יגרר אחרי אחרים, ושהבחירה תהיה שלו - צריך לטפל ברצון. איך? אין לכך מרשם, אך אפשר להגיע לכך על-ידי פעולות ומעשים שונים, אפילו קטנים ביותר.

מסופר על רב גדול, כשהיה ר"מ בישיבה תיכונית, לא הרשה לתלמידיו להתפלל שחרית, לאחר שראה שהם בקושי מגיעים לתפילה, ובמקום זה במשך חצי שנה הוא לימד אותם על התפילה - עד שהם כבר היו "חנוקים" והתחננו שהוא ירשה להם להתפלל! אני שואל, לא נקודתית על הסיפור, האם יש מקום לסגנון, קיצוני כזה?

אתה שואל אם אני הייתי עושה כך? ודאי שלא. אני אעורר תשומת-לב לתפילה, ואגרום לכך שבחור יראה את המאור שבתפילה, אך לא על-ידי-כך שאאסור עליו להתפלל. בתחילה יתפלל "שלא לשמה", ומתוך התפילה "שלא לשמה" - יבוא לתפילה "לשמה" (פסחים נ:). אבל שיבוא קודם כל להתפלל! ובכל יום אלמד אותו למה התכוונו חז"ל במילים מסוימות ובסדר מסוים בתפילה.

לדוגמה, למה בחרו לפתוח את התפילה בצורה שונה: אצלנו בנוסח אשכנז ב"ברוך שאמר", ואצלכם בנוסח ספרד, ב"הודו"? צריך לשוחח על זה, להסביר את זה ולהביא לידי-כך שהבחור ימצא את הנקודה המיוחדת שבתפילה. שאלתי פעם את אחד הר"מים בישיבה: הרי אנחנו מכירים את משה בכינוי משה רבינו. לעומת-זאת, אנחנו מזכירים בתפילה את משה כמה פעמים בתיאור - "על-ידי משה עבדך". ובמקום אחד בתפילה משה מוזכר בכינוי: "על-ידי משה נביאך" (סדר הקרבנות, פיטום הקטורת). שאלתי אותו: למה כאן מופיע הביטוי 'נביאך'? הוא לא ידע להשיב לי. אינני יכול לתת לך תשובה מוחלטת על-כך, אבל אמרתי לו: תשים-לב - במקום בו מכונה משה בתפילה בשם נביאך - מוזכרים הסממנים, שמהם עושים את הקטורת. בתורה כתוב: "קח לך סמים" (שמות ל, לד) - אך לא מוזכרים כמה סממנים, ו"סמים" הוא בלשון רבים אז אלו שניים. ואנו ממשיכים ומונים: "נָטַף וּשְׁחַלַּת וְחֻלְבָּנָה סָמִים וְלִבָּנָה זָכָה בַד בְּבַד יְהִיָּה" (שם), ומסכמים: "ואחד-עשר סממנים היו בה!" והרי התורה לא מנתה כמות של אחד-עשר סממנים, ומאיפה אנו למדים מספר זה?

משיבה הגמרא כי במילה "סמים" הכוונה לשני מינים, ואחר-כך מוזכרים עוד שלושה - אז אלו חמישה, וכשאני אומר עוד פעם "סמים" זו כבר

מידה כפולה - עשרה, והסממן הנוסף שמוזכר אחר-כך - משלים לאחד עשר (כריתות ו:). אז רק ארבעה סממנים מוזכרים, ושבעה בכלל לא מוזכרים. מאיפה ידענו על כולם? רק על-ידי נבואת משה, ועל-כן אנו אומרים: "על ידי משה נביאך".

יש דברים קטנטנים הנוגעים לתפילה שאני תמיד משתדל לעזור את תשומת ליבם של תלמידים והר"מים - להדגשה, לביטוי ולאמירה שבתפילה, כדי שהתלמיד ירגיש מה הוא מתפלל.

**ובינתיים מה התפילה שלו שווה? הוא אומר מלים, אבל הוא לא מבין! גם אני לא מבין כל מה שאני אומר!**

אבל הוא מתפלל, התפילה היא תפילה!  
בתפילה נאמר: "כי אתה שומע תפילת כל-פה" (בנוסח ספרד). מה הכוונה "תפילת כל-פה"? מכאן שכל תפילה הקב"ה שומע. הרב זצ"ל אומר (ראה זרעונים, סימן ח) - גם אם אנחנו מגמגמים בלשונונו - הרי מחשבה בכל זאת יש בתפילה. גם אם אני אומר את התפילה בגמגום, בחטף, ואפילו אם האוזן לא שומעת זו תפילה, שהרי יש מחלוקת בגמרא: "שמע - השמע לאזןך מה שאתה מוציא מפין" (ברכות טו.), האם נפסק כך להלכה? לא. יש דעה אחרת הלומדת מהמילה: "שמע" - "בכל לשון שאתה שומע", ואפילו אם לא השמיע לאוזניו - יצא (שולחן ערוך, אורח חיים סב, ג).

## לימוד ערכי ולימוד תכליתי

מהם ההבדלים החינוכיים בין הדורות השונים שעברו בישיבה מראשיתה, ובצורה פרטית יותר - במה הדור שלי שונה מהדור מעלי או מהדור שמעליו?

אם מדברים על הישיבה, קודם-כל צריך להבין - לישיבה באים ילדים

שכבר חונכו על ידי גורמים אחרים.

ילד בגיל ארבע-עשרה או חמש-עשרה, כבר קיבל וקלט לתוכו תכנים רבים, לפעמים חיוביים ולפעמים שליליים. ועל-כן, אנחנו לא מתחילים לחנך בישיבה ילד שעוד לא קיבל יסודות חינוך, שזהו "על-פי דרכו" - "ראשית דרכו", אלא אנחנו מקבלים ילד באמצע דרכו. ועל-כן - צריך להשתדל לעקוב אחרי התכנים שקלט בצעירותו, כדי לכוונו לטוב על גבי אותם המסרים שקלט. אנחנו צריכים קודם-כל להסביר לו מה התוכן והערכים שהישיבה רוצה להקנות. להשתדל לשוחח איתו על-כך, בכל מיני דרכים והזדמנויות: אם בשיחות של לילות שבת, או תוך כדי שיעור שהר"מ נותן, ואם תוך כדי שיעורים ארעיים שניתנים בצורה זו או אחרת.

אתה שואל על הבדלי הדורות. צריך לומר שיש בוודאי הבדל גדול בין הנוער שהתחנך בשנים הראשונות של הישיבה, לנוער שמתחנך בה היום. בעשר השנים הראשונות, לא היו לימודי תיכון בישיבה, וכל הלימוד היה של קודש. וכשאתה לומד בישיבה רק לימודי קודש - האווירה אחרת. הסברתי זאת פעמים רבות: תלמיד שלמד בישיבות המסורתיות, לא למד לשם תכלית - כדי להיות רב, ר"מ או ראש ישיבה - הוא למד כדי ללמוד תורה. תכלית הישיבה היא לימוד ערכי - להקנות את ערכי התורה, אז כשאדם נמצא באווירה ערכית - ברור שהחינוך שלו כולו ערכי.

עם קום המדינה השתנו פני הדברים. לפני קום המדינה, האווירה ביישוב כולו הייתה ערכית: האנשים שהלכו להקים מושבים או קיבוצים - לא הלכו להקים אותם רק בשביל עצמם, אלא לפני הכל שאיפה והמטרה הייתה לבנות מדינה, וכך שרו אז: "אנו באנו ארצה לבנות ולהיבנות".

המטרה הייתה יצירת ערכים, והאווירה ביישוב הייתה ערכית. לא היו גניבות או רציחות, אלא אווירה נינוחה, ערכית ויפה. באווירה כזו - קל היה יותר לחנך לערכים, והנוער היה בא מלכתחילה להתחנך לערכים. כשקמה המדינה, כבר יש צורך בצבא, בפקידות, ובכל מיני תפקידים המחזקים את המדינה, ואז לאדם יש כבר שאיפה וחיפוש תכליתי: "אני רוצה להיות שר, קצין, עורך דין, רופא או סתם פקיד?" - הלימוד חרג מן המסגרת הערכית והפך להיות גם תכליתי.

כל הלימוד התיכוני הוא לימוד תכליתי. אנחנו לומדים את המקצועות הכלליים כדי שהתלמיד יוכל להסתדר טוב בחיים, וזה מאפיל לפעמים על הצד הערכי שיש בשיבה. וודאי שהחלק הישיבתי נשאר ערכי, ואנחנו עושים את הכל בכדי שהצד הערכי, יגבר על האווירה התכליתית שהתיכון יוצר, אבל ודאי שישנם קשיים ולא כל-כך קל להתגבר עליהם.

הנוער גם מושפע מהאווירה הכללית שישנה בבית וברחוב. האווירה שהייתה לפני חמישים שנה איננה דומה לזו שהייתה לפני עשרים שנה, וגם היא שונה מהאווירה שישנה בתקופתנו. הנוער סופג מהאווירה הזאת של הרחוב, מהאווירה של הבית בימינו, וצריך לעשות את הכל בכדי להפוך את אותם התכנים שסופג, שהם אולי שליליים - לחיוביים.

אגיד רעיון שאולי יראה כמוזר: חכמינו אומרים "בכל לבבך - בשני יצריך: ביצר טוב וביצר רע" (ברכות נד.), וקשה איך אפשר לעבוד את ה' ביצר הרע? אלא שצריך לכוון שכל אותה השאיפה והמרץ שהיו מושקעים בתחום התכליתי של מקצועות החול עד בואו של הנער לשיבה, יהפכו להיות היסוד והקו המנחה של הערכים שאותם הישיבה תקנה. את "היצר הרע" של הצד התכליתי - להפוך ליצר טוב של הצד הערכי.

## השפעת הבית בחינוך

הרב הזכיר את הבית והמשפחה. מה מקומם בחינוך הילד? שמעתי רעיון מהרבה אנשים שלמעשה תוצאת החינוך תלויה במקום ממנו האדם הגיע, אולי הוא למד בשיבה זו או אחרת, אבל אם מסתכלים על בוגרים שיצאו "מוצלחים" - אז הסיבה העיקרית לכך לדברי רבים היא שבאו ממשפחה טובה, ומה שעשתה הישיבה זה רק "לשמר את הטוב". יוצא לפי-זה שאולי המצב אבוד אצל חבר'ה שמגיעים מבתים, שאולי לא כל כך מחנכים לטוב?

חס ושלום! שום דבר איננו אבוד.

הקב"ה ברא שני יצרים בכל אדם - טוב ורע, אלא שאצל פלוני - היצר פועל פחות, ואצל אלמוני - יותר. אצל אחד צריך לעורר תחום מסוים שחסר לו, ואצל השני תחום אחר. ועל-כן, אף-פעם לא צריך להתייאש. באו אלינו בחורים ממשפחה "פשוטת" ביותר בתחום הדתי, והפכו כאן להיות יראים ושלמים ומקפידים על קלה כחמורה, ואחר-כך, לאט-לאט גם בבית החדירו את הערכים הללו. לא פעם באו אלינו מן הבית בטענות על-כך שאנו מחנכים את הבחור בדרכה של הישיבה, ונוצר חיץ בינו ובין המשפחה. לדוגמה: משפחות רבות יוצאות לשפת הים, לוקחות איתן את הילדים, ואינן מחפשות דווקא את החוף הנפרד והצנוע. בחורים טובים שהתחנכו אצלנו והבינו את החיסרון שיש בחוף הים המעורב - סרבו לצאת עם הוריהם לים, וההורים באו אלינו בטענות. היינו צריכים להסביר להם את המשמעות החינוכית שישנה בהקפדה הזאת, שיבינו את הבן, ולא ילחצו עליו, אלא להפך - יעריכו אותו ואת דרכו, ובסופו של דבר ההורים בעצמם הבינו ושינו את דרכם. אני לא אומר שתמיד מצליחים בזה, אבל הקב"ה דורש מאיתנו לא להתייאש מאף-אחד. הקב"ה לא מתייאש מאיתנו, והוא רוצה שגם אנחנו לא נתייאש מאף-אחד.

## היחס ללימודי חול

**אם הרב רואה את התיכון כ"בדיעבד" - אז למה הכניסו לישיבה את "גב"ע"?**

שתי תשובות:

מבחינה מסוימת הכנסנו את לימודי התיכון כדי שתלמידים לא יעזבו בכלל את הישיבה. נוצר מצב שבחור הגיע אלינו, למד שנתיים, ואחר-כך בכיתה י"א עזב את הישיבה, פנה לתיכון וסיים שם. הרב נר'ה התנגד להכנסת הלימודים

1. גמנסיון בני-עקיבא - מסגרת ללימודי מקצועות תיכוניים בישיבה - הערת העורך.



הכלליים, אבל הסברתי לו: "במצב הקיים תלמיד לומד אצלנו עד גיל שש-עשרה, עוזב את הישיבה, נכנס לתיכון, ומהתיכון הוא עובר לצבא. מה הוא מקבל בתיכון שיחזק אותו בצבא? אם נכניס לימודי תיכון לישיבה, אמנם נפסיד משהו, אבל במקום שתלמיד יהיה אצלנו שנתיים - הוא יהיה אצלנו ארבע שנים, ואחר-כך יגיע מהישיבה לצבא, מתוך אווירה אחרת, כשדמותו מעוצבת ויחזיק מעמד!". ואז, אף-על-פי שהרב נר"ה מלכתחילה התנגד לכך, בסופו של דבר הוא הבין את הצורך בהכנסת לימודי התיכון לישיבה.

את התשובה השנייה אמרתי לרב שעמד בראש "תלמוד תורה" בחיפה, והיה אחד ממעצבי דמותו של החינוך העצמאי (החרדי): "למדתי מכם את העניין הזה של הכנסת לימודי התיכון בישיבה. אתם הכנסתם לימודים כלליים בתלמוד-תורה, כי הבנתם שישנם דברים מינימאליים שתלמיד צריך לדעת, גם מחוץ ללימוד התורה - כקריאה, כתיבה וידיעת חשבון. אלא שבעיניכם הלימוד המינימאלי הוא החינוך היסודי, בדורנו החינוך המינימאלי זהו החינוך התיכוני שאותו הכנסנו לישיבה".

כלומר, הכנסנו את לימודי התיכון לישיבה, ראשית - כדי שתלמידים ימשיכו בישיבה, ושנית - כדי להקנות להם ידיעות כלליות, יסודיות, נצרכות, שהיום - זו המסגרת התיכונית.

## לימוד גמרא או אמונה?

שאלה אישית יותר - הרב היה מחנך כיתה, מורה למקצועות תמ"ד (מקצועות קודש), והיום הרב ראש-ישיבה. איפה הרב הרגיש, שהוא יותר מחנך ותורם - כר"מ, כמורה או כראש ישיבה?

כאשר לימדתי תורה ונביא הרגשתי שאני יותר מחנך. בוודאי, גם לימוד גמרא מחנך, אבל על-ידי לימוד תורה ונביא אפשר לחנך בצורה מעמיקה ולהקנות ערכים רבים יותר, למרות שמורה מוגבל כי הוא צריך ללמד חומר מסוים לבגרות.

גם בלימוד מחשבת-ישראל, יש חשיבות וערך חינוכי גדול מאוד. כשלימדתי מחשבת-ישראל, ולמדנו על פסוק המוזכר שם - הסבר הפסוק קיבל אופי וצורה מיוחדים, מפני שבלימוד מחשבת-ישראל מבינים את הפסוקים לא כפשוטם, אלא לפי תוכנם ורוחם.

**לפעמים בישיבות התיכוניות התלמידים מתקוממים על-כך שלומדים יותר מדי גמרא ופחות מדי אמונה. מה צריכה להיות ההכוונה לדעת הרב? הרי נושאים אמוניים הם הנושאים שיותר מעניינים את החברה - הם רוצים לדעת מה היחס כלפי ארץ-ישראל אם הנושא האקטואלי עכשיו הוא פינוי מאחזים, או מה היחס כלפי חברה זו או אחרת, והישיבה אומרת להם: "לא! עכשיו לומדים גמרא!"**

קשה מאוד לתת על-כך תשובה, אבל האמת היא שבעצם לימוד הגמרא, נרכשת אמונה. חז"ל אמרו כי בפסוק: "וְהָיָה אֲמוֹנַת עַתִּיף חֶסֶן יְשׁוּעַת" (ישעיהו לג, ו), רמוזים ששה סדרי משנה (שבת לא.). פירושו של דבר שחכמינו זיכרונם לברכה ראו בלימוד ששת הסדרים הללו יסוד וערך רב באמונה. ובאמת, היו ישיבות שלא למדו מוסר אלא רק גמרא. אחד מגדולי המשגיחים הרוחניים, ר' ירוחם ליבוביץ, המשגיח הרוחני של ישיבת "מיר", היה אומר שעצם לימוד הוויות אביי ורבא - מקנה אווירה של יראת שמיים, כמובן כאשר הר"מ מלמד כמו שצריך ללמד את הוויות אביי ורבא.

על-כן אי-אפשר לבוא ולומר "אנחנו נלמד רק מחשבת-ישראל". כי בכל נושא יש את ה'פרח' ויש את ה'פרי'. אני לא רוצה להגיד שמחשבת-ישראל היא דבר ערטיילאי, אבל צריך לדעת שיסוד לימודי מחשבת-ישראל טמון בגמרא, ועל-כן לימוד הגמרא חייב להיות הבסיס העיקרי, הרחב והגדול, וצריך להרגיל את האדם ללימוד הגמרא.

גם מבחינה תכליתית: כשאדם יתבגר ויצא לחיים הוא לא ישב כל יום וילמד מחשבת-ישראל, הלוואי ויעשה זאת, אבל הוא ישב וילמד "דף-יומי". רבבות מישראל לומדים כיום את הדף היומי, והוא מקשר את האדם לתורה. אדם הנוסע לתל-אביב יכול להיכנס לבית מדרש מסוים וילמד שם את

הדף היומי, וגם כשמגיע לירושלים יכול ללמוד שם את הדף היומי, לא כך במחשבת-ישראל. אז אף-על-פי שלימוד מחשבת-ישראל נוטע בתוכנו את האמונה, האמונה נובעת מתוך הגמרא שהאדם לומד, כדברי חז"ל: "לא כרת הקב"ה ברית עם-ישראל אלא בשביל דברים שבעל-פה" (גיטין ס:). על התורה שבעל-פה - הגמרא, כרותה הברית של הקב"ה עם-ישראל - היא הבסיס והעיקר.

מי יותר מוכן לקראת הצבא והחיים - בחור שהיה בישיבה, ולמד שנתיים גמרא, או בחור שהתחזק באמונה במשך שנתיים במכינה או בישיבות שיותר מדגישות את לימוד האמונה? לכאורה מדברי הרב מובן כי הבחור שהיה בישיבה, ולמד גמרא. אם ניקח את זה כהנחה, חייבים לשאול: אבל לכאורה זה הפוך למציאות! מה יש דווקא בגמרא שבונה? הרי לדוגמא, בישיבת 'וולוז'ין' שבה למד הרב קוק, לא למדו בכלל אמונה ויצאו משם גדולי עולם באמונה!

קשה להגדיר.

יש בחור שילמד הרבה אמונה - ובצבא עלול להישבר ולהתרחק מדרך התורה, ויש בחור שילמד הרבה גמרא - ולא ישבר בצבא. אין כאן כלל מוחלט, שבחור שלמד הרבה אמונה מחזיק יותר מעמד, ובחור שלמד הרבה גמרא איננו מחזיק מעמד. זה תלוי באופיו של האדם ובדרך שבה למד. הַסְבֵּרָה ה"טכנית" בגמרא, בסופו של דבר, מקנה לאדם ערכים של אמונה - אם הוא לומד, אוהב את הלימוד ומשתדל ללמוד. איך היא מקנה? אי-אפשר לדעת. "המאור שבתורה!" יש בתורה מאור, שבונה את האדם, ויוצר אצלו תאים של אמונה. אתה שואל "איך?" ו"כיצד?" - אי-אפשר להסביר זאת.

הגמרא מספרת על "יוחנן כהן-גדול, ששימש בכהונה גדולה שמונים שנה, ולבסוף נעשה צדוקי!" (ברכות כט:). יוחנן לא נהיה כהן-גדול כשהיה בגיל עשרים, שהרי הכוהנים נכנסים לעבודה בגיל עשרים וחמש, ואני לא חושב שבשנה שנכנס לעבוד בכהונה, נתמנה לכהן-גדול, כלומר יוחנן נעשה

צדוקי בגיל מופלג, לאחר שהיה כהן-גדול שמונים שנה, שבהם נכנס "לפני ולפנים" - לקודש הקודשים, בלי מחשבה זרה. כל-כולו היה אמונה, יחוד ה', ולבסוף נעשה צדוקי. איך זה קרה?

### "איפה טעינו בחינוך?"...

אין כל ספק שיוחנן כהן-גדול למד תורה! אך לפעמים מעשה קטן לכאורה, יוצר מהפך אמוני אצל האדם - לחיוב ולשלילה. יש קונה עולמו בשעה אחת - לחיוב (עבודה זרה י:), ויש לפעמים ח"ו מאבד עולמו בשעה אחת - לשלילה (אוצר המדרשים, עשרה הרוגי מלכות, עמ' 442).

אלישע בן-אבויה היה גדול בתורה, וחז"ל אומרים כי לאחר שראה את לשונו של רבי חוצפית המתורגמן, מעשרת הרוגי מלכות, מלחכת את העפר (ראה קידושין ט:). - נוצר אצלו משבר.

יסוד הנוצר באדם מלימוד תורה שבעל-פה הוא מוצק ביותר. וודאי שצריך גם לפתח את האמונה ולהרחיב את לימודה, אבל הבסיס העיקרי, "הבשר" - זוהי תורה שבעל-פה, שעליה כרת הקב"ה ברית עם-ישראל (גיטין ס:).

## תופעת ה'דתל"ש'

איך בגלל מקרה אחד ספציפי, קשה ככל שיהיה, אלישע בן-אבויה זורק את הכל? פתאום אין אלוקים? מה עם כל מה שלמד?

אי-אפשר לדעת למה בדיוק זה קרה - כי אי-אפשר להיכנס לנשמתו של האדם. יש מי שיאמר שבכל מה שלמד היה פגם כלשהו, כדברי חז"ל, ש"הרבה ספרי מינין נושרין מחיקו" (חגיגה טו:). - נוסף על דברי התורה שלמד, רצה אלישע בן-אבויה גם לדעת את השקפתם ודעתם של המינים, והיה הוגה בספריהם. גם אם ברגע זה לא הלך בדרכם, כי האמונה שלו הייתה עוד חזקה - ברגע של משבר מסוים, נעקרה האמונה ממקומה.

איך אפשר להסביר שבמשך שנים, לא רק כאן בכפר הרא"ה, אלא גם בעוד מקומות רבים, הרבה מאוד מהבוגרים "הורידו את הכיפה"? ומדובר גם בחבר'ה שהיו חזקים בישיבה, ביניהם אפילו חבר'ה שהמשיכו ללמוד בישיבות גבוהות וישיבות הסדר - ובכל זאת הורידו בסוף את הכיפה?

קודם-כל, אי-אפשר לומר "הרבה מאוד". יכול להיות שהרבה, וליבנו כואב. אני מכיר את אחד הבוגרים שלנו שהיה אחד מטובי הבחורים בישיבה הגבוהה שבה המשיך, ואפילו חינוך ילדים בישוב בו הייתה הישיבה שלו, לאחר שהתגייס לצבא, נוצר משבר והוא התרחק מעולם התורה והמצוות. איך זה קורה? קשה לנו לתאר וקשה לבאר. יש סיבות מסיבות שונות.

### מי אשם בכך - המחנכים, החינוך?

קשה לומר שהמחנכים אשמים. לפעמים, כאשר בחור יוצא מהישיבה ונפגש עם סביבה אחרת - נוצר משבר, שעלול לשנות את כל דרכו. אחד מטובי הבחורים שלנו, נפגש בשרותו הצבאי עם בת אחת מקיבוץ של "השומר הצעיר", היא משכה אותו, והוא נשתנה בתכלית השינוי. דוד פרישמן, סופר חילוני מפורסם, כתב סיפור בשם "לילית", ובו תיאר בחור ירא-שמיים ותלמיד-חכם, שבעקבות אישה התדרדר. בסופו של-דבר, מצאו שכתב הרבה את השם "לילית" בראשי תיבות ומשמעותו: לעולם יש לאישה יד תקיפה. אישה מסוגלת להסיר את האדם מדרכו. בעולם היהודי הייתה אימרה, שהייתי רוצה שתבין אותה לא כפשוטה, אלא בצורה עמוקה: "היכן שישנה אישה - מסוגל להיות גם נחש"...

## כפייה בחינוך

שאלה שקשורה גם קצת לאמונה - כפייה דתית. יש אנשים שאולי מתקלקלים בגלל תחושת הכפייה, התלמיד אומר: "אני לא רוצה להתפלל, כי אני לא מבין למה צריך!" - למה מכריחים וכופים אותו!?

אני אתן לך תשובה שאולי שונה ממה שאתה מקווה לשמוע. התורה מתנגדת לכפיה דתית, התורה מייעצת. נאמר: "החיים והמנות נתתי לפניך והברכה והקללה - ובחרת בחיים" (דברים ל, יט). התורה פונה אל האדם ומייעצת לו לבחור בחיים. היא לא כופה עליך, אלא נותנת לך בחירה, אבל לפעמים צריך גם לחייב אדם.

אם אתה נמצא במסגרת מחנכת, שיש לה דרך-חיים, אתה צריך לחיות לפי אורח חייה. אינך יכול להיות חלק ממסגרת ולהתנהג ההפך ממה שהמסגרת מחנכת. אנחנו דורשים ממך להתפלל בשיבה - מפני שאיננו מוכנים שתפריע לעבודתנו החינוכית עם אחרים. אם אתה לא תתפלל, נוצרת אווירה מאוד לא רצויה בנושא התפילה בין התלמידים שלנו. על-כן אני חייב לחייב אותך. כשאתה נמצא לבד - תחיה את חיך כרצונך, אך אם אתה חי במסגרת - עליך לחיות כמו שהמסגרת דורשת.

אבל גם ככה כשאני מגיע לבית המדרש ולא מתפלל - אני מפריע למישהו אחר לא פחות! כבר היה יותר טוב "לסמן" אותי - "הוא לא מתפלל", והאחרים יודעים שהוא מחוץ לבית המדרש - כי הוא לא מתפלל!

אם אני אדע על תלמיד שנמצא בבית המדרש ולא מתפלל - אני אוציא אותו מבית המדרש. על-כך אנחנו מדברים תמיד עם הבחורים. אם אתה נמצא בבית המדרש כשמתפללים - אתה חייב להתפלל.

ואם התפילה שלו לא שווה כלום? והוא מתפלל ב"כאילו", סופר מספרים...

גם אם זה בכאילו - זו תפילה.

כשלמדת כאן ראית: כשבאים בחורים מבתי-ספר חילוניים, ונמצאים אצלנו יום, או חצי יום ורואים את החיים של הישיבה אנחנו לא מחייבים אותם לשנות את אורחות חייהם. אבל הייתה תקופה שבחורים מקיבוצים שלא שומרים בהם מצוות, היו באים אלינו ליומיים-שלושה, ואז הם היו נכנסים לבית המדרש לתפילה, ומניחים תפילין כדי לא להיות שונים מאחרים, ויושבים ולפניהם הסידור. לא בדקתי אם הבחור מתפלל או לא, אבל רציתי שישב עם הסידור פתוח, וכשהתלמידים קמים ל"שמונה-עשרה" - גם הוא קם, וכשקמים בהוצאת ספר תורה - גם הוא קם, כי ברגע שאתה בא אלי כאורח, ורוצה ללמוד מדרכי - אני רוצה שתחיה כמו שאני חי.

באו גם בחורים מגן-שמואל לשבת, וביקשנו מהם להתנהג בשבת כמונו. האורח עולה לבית המדרש, נמצא בשעת התפילה, ובזמן ששרים זמירות באוכל. ודאי שאני לא עוקב אם הוא שר או לא, אבל כשהוא חי איתנו אני רוצה שיתנהג כמונו!

**אם מישהו בא ואומר ש"בכפר הרא"ה (או בכל ישיבה אחרת) לא התחנכתי!" אז בעצם צריך לשאול אותו: ניסית באמת להיות חלק מהדרך החינוכית?**

אני לא יכול לומר שהוא לא התחנך אצלנו, אלא כאמור, הוא בא אלינו כבר מחונך, ואולי לא השתדלנו מספיק לשנות את אותם ערכים שרכש וקנה. הוא רצה להשיג את הצד התכליתי-התיכוני שבישיבה, אך הצד הערכי לא עניין אותו. ודאי שאני רואה בכך כשלון חינוכי מסוים, אבל אני לא יכול לומר שנכשלתי בכל. אי-אפשר לדרוש מאדם מאה אחוז הצלחה. הלוואי ויכולתי להשיג אצל עצמי מאה אחוז הצלחה, אתה רוצה שאשיג אצל האחר מאה אחוז הצלחה?!

**שאלה טכנית יותר: פעמים רבות קורה לי בתפילה שמפריעים לידי, נניח ילדים קטנים בסניף וכדומה. הרב אומר שיש שתי גישות: לפעול באופן**

ישיר ולצעוק עליהם שיהיו בשקט, או באופן עקיף להתפלל יותר חזק ולהתאמץ ו'לסבול בשקט'...  
איך נוהגים עם בחור בישיבה שמפריע, אני לא יכול לגשת אליו אחר-כך ולדבר איתו - כי עכשיו הוא מפריע לי! איך פותרים זאת בזמן התפילה?

קודם-כל מבחינה טכנית, לעזוב את הפינה הזאת ולעבור לפינה אחרת. זה כשלעצמו מראה לשני שבגללו עברת, ויכול להיות שהוא יושפע מכך.  
דבר שני - להתרכז יותר בתפילה ולהשתדל שלא לשמוע מה שנעשה סביבך. ואפשר להגיע לריכוז כזה, כמו שלפעמים אנו שקועים בעניין מסוים ומתרחש על ידינו משהו ואנו לא מרגישים.

אך בזה הבעיה לא נפתרה. היא אולי נפתרה לגבי, אבל כללית היא לא נפתרה - הבחור עדיין ממשיך להפריע לאחרים!

את הבעיה הכללית צריך הר"מ, שנמצא יחד איתך, לפתור. הוא צריך להרגיש, ברגע שאתה זז למקום אחר, שקרה כאן משהו.

ומה יעשה הר"מ?

הוא לא יעשה שום דבר באמצע התפילה. רק אחרי התפילה הוא יזמין את הבחורים המפריעים, ישוחח איתם ויסביר להם איך מתנהגים בתפילה.

## קשר אישי בחינוך

האם הרב מתגעגע לחינוך של פעם? אם הרב היה יכול לחזור היום לחנך בעשר השנים הראשונות של הישיבה, האם הרב היה מעדיף את זה? או שהרב יותר מעדיף להיות ראש ישיבה כיום?



עם הנוער שהיה לפני עשרות שנים עבדנו אחרת, ועם הנוער של היום אחרת. ודאי שאני מעדיף את האווירה שהייתה בישיבה לפני שנים רבות. אילו יכולתי לשנות את האווירה הכללית - ודאי שהייתי מאושר, אבל כשהדבר לא ניתן, אז אנחנו צריכים לדעת לחנך היום כמו שצריך לחנך היום.

**מבחינה מעשית יותר, מהן הדקויות בהבדלים, בין החינוך של היום לבין החינוך של פעם? אם ניקח לדוגמא את נושא הקשר האישי - היה יותר קשר אישי אז או היום?**

פעם היה קשר אישי הדוק הרבה יותר. אמנם באותה התקופה לא עשינו "עונגי שבת" אצל הר"מים, אבל הר"מים היו באים לישיבה מעבר לשעות ההוראה, והיה להם מגע כמעט עם כל אחד ואחד מהתלמידים.

**כי הישיבה הייתה אז קטנה...**

גם הציבור היה אז יותר קטן. משום-כך כשהישיבה הייתה של שבע-מאות תלמידים, צעקתי חמס על-כך והרב נר"ה היה זה שאמר: "לא צריך לדחות, מי שבא - צריך לקבל", אבל דגלתי במסגרת הרבה יותר מצומצמת, כדי שיהיה מגע טוב עם כל אחד ואחד.

**זה המפתח - הקשר האישי?**

זה המפתח בה"א הידיעה. ככל שר"מ מצליח ליצור יותר קשרים אישיים עם התלמיד - הברכה בעבודתו החינוכית תהיה גדולה יותר.

## חינוך חרדי ודתי-לאומי

**הרב לא גדל בישיבת בני-עקיבא. לפני שהרב למד אצל ה"סטייפלער",  
הרב התחנך בתלמוד תורה?**

בזה אתה טועה. התחנכתי בבית-ספר שאי-אפשר להגדיר אותו "בית-ספר דתי", שהיה שייך לזרם הציונות הכללית - בית-ספר "תרבות". אמנם, בתוך בית-הספר היה גם מחנך אחד שקראנו לו "הרבי ר' מוטה (מרדכי)", שלימד אותנו את כל לימודי הקודש - תורה, נביא וגמרא, אבל ללימודים הכלליים היו מורים לא-דתיים. למדתי ה-כ"ל, לא רק אני, אלא כל בני העיירה שגרתו בה למדו במסגרת כזו של בית-ספר, שהיה זרם של החינוך הכללי, אבל ההורים דאגו שבתוך בית הספר יהיה גם לימוד של כל מקצועות הקודש. מר' מרדכי למדתי נביא, תורה וגמרא והוא **האהיב** עלי את דברי התורה. היו בחורים שלמדו איתי בכיתה ולא אהבו ולא רצו ללמוד גמרא - כי לכך התחנכו בבית. אני לא רוצה לומר שבבית שלהם חיללו שבת, אבל ודאי שלא קידשו את השבת.

בהשפעתו של אחד מתלמידי הישיבה בפנינסק, הגעתי משם לישיבה קטנה שחינכה בדרך נובהרדוק בעיירה אושמנה, וממנה הגעתי לישיבה בפנינסק - שם למדתי אצל ה"סטייפלער" עד שעלה ארצה. המשכתי ללמוד בישיבה וכשהגעתי ארצה, בשנת תרצ"ו, הופתעתי לגלות שה"סטייפלער" כבר הגיע לארץ, ולמדתי אצלו עוד שנתיים.

**הישיבה של ה"סטייפלער", הייתה אז קטנה?**

הישיבה לא הייתה גדולה. בפנינסק היו בישיבה כמאתיים-ושמונים בחורים, אבל לא בגיל ישיבה תיכונית - אלא כמו שנהוג היה בישיבות שהיו אז בחוץ-לארץ, מגיל ארבע-עשרה חמש-עשרה עד גיל שלושים ויותר. היו בחורים שלמדו בישיבה עד גיל שלושים וחמש ואז התחתנו. אחד האברכים היקרים בישיבה התחתן בגיל שלושים ושמונה.

הרב למד גם בחינוך החרדי. מה החינוך החרדי יכול ללמוד מהחינוך הדתי-לאומי, ומה החינוך הדתי-לאומי יכול ללמוד מהחרדי?

החינוך הדתי-לאומי צריך ללמוד מהחינוך החרדי את המסירות לחינוך. אני חייב לומר שהמלמדים בבתי הספר החרדיים מוסרים את נפשם על החינוך, יותר מאשר המורים שמלמדים בבתי הספר של החינוך הדתי. ודאי שיש יוצאים מן הכלל, לכאן ולכאן, אבל אנחנו מדברים על הכלל. החינוך החרדי צריך ללמוד מהחינוך הדתי לא לזלזל באף תלמיד. כי בחינוך החרדי, לצערנו, ישנו זלזול בתלמידים. החינוך הדתי מקבל כל תלמיד, אפילו אם זה לא תמיד לטובת המוסד. לדוגמה, החינוך החרדי משתדל שלא לקלוט את התלמידים האתיופיים במסגרתו, כי בשבילו הם ספק יהודים. וישנן גם מסגרות בחינוך החרדי שאם מחזיקים בבית התלמיד טלוויזיה, לא מקבלים את הבן לבית הספר.

כי זה מנוגד לתורה בשבילים! אם בחור היה רוצה להתקבל לשיבה והרב היה יודע שאצלו בבית אוכלים טרפות ונבלות...

אבל אני ארצה לקבל ולחנך אותו, כדי שלא ירצה להיות כמו הבית שממנו בא, וישתדל לשנות אותו!

## תפקיד המדריך בישיבה

מה תפקידו של מדריך בישיבה?  
ושאלה נוספת, מורכבת יותר - מה תפקידו של מדריך בני-עקיבא שהחניכים שלו נמצאים בישיבה?

קודם-כל - מה תפקידו של מדריך בישיבה: בשיחה שיש לי עם המדריכים לפני תחילת השנה, אני אומר להם על משקל אחד הפסוקים באיכה: "שבתם

וקימתם - אתה מנגינתם" (על-פי איכה ג, סג).

המדריך צריך לשים לב לקימתם של התלמידים בבוקר - אם הם קמים בזריזות, או מתוך עצלות, אם הם נוטלים ידיים ורצים לתפילה כמו שצריך. ובלילה - האם הולכים לישון עם קריאת שמע על המיטה, או לא? ושוב, אני לא אומר לו: "תחייב אותו לעשות", אלא לשים לב לכך, ואחר-כך לשוחח איתו. אחד הדברים הראשוניים שההלכה אומרת הוא: "תגבר כארי לעמוד בבוקר לעבודת בוראו" (שו"ע, אורח חיים א, א), ומרן הרב זצ"ל אומר (משנת הרב, פרק ה, ט) שההבדל בין יהודי שמתפלל ובין יהודי שלא מתפלל, הוא לא בכך שאחד קבע חצי שעה לתפילה והשני לא, אלא בהשפעה על היום: אם אני קם בזריזות לתפילה - כל הדברים באותו יום יעשו בזריזות ובסדר הגון. כמו שצריך לחנך את התלמיד איך לדבר עם בני-אדם, כך צריך לשים לב איך הוא מתפלל. המדריך גם צריך לשים לב לכל הליכתו ביום: איך הוא מתנהג כלפי בחורים וכלפי מחנכים. אז אף-על-פי שיש לו ר"מ, שצריך לדאוג לכך, גם המדריך ממונה על-כך. לא כמתחרה לר"מ אלא כמוסיף.

### אח גדול?

נכון, כעין "אח גדול".

מדריך בבני-עקיבא, שלומד בישיבה וחניכיו גם לומדים כאן, צריך לדאוג לכך שאורחות חייו תהיינה כאלה שישמשו להם סמל ודוגמא, שחניכיו לא יוכלו לומר לו: "אתה מדבר אלינו כך - ואתה בעצמך אחרת!".

**כל זה בבחינת "סור מרע" - לא לקלקל את דמותו בעיניהם - מה עם ה"ועשה טוב"?**

אם הוא תלמיד בישיבה והם גם לומדים בישיבה; הוא לומד ב"ב והם בט' או ב' - הוא לא צריך להדריך אותם כאן. ודאי שהוא צריך להשתדל לכוון אותם, אבל יש להם ר"מ ומדריך, והוא צריך להיות מעין "אח גדול" נוסף, אבל לא להיכנס לתחומי הר"מ או המדריך.